

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ГАЗОПОСТАЧАННЯ ПОБУТОВОМУ СПОЖИВАЧУ

LEGAL NATURE OF GAS SUPPLY CONTRACT FOR HOUSEHOLD CONSUMER

Топоркова М.М.,
к.ю.н., доцент,

завідувач кафедри права та сучасних європейських мов

Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглядаються особливості договору постачання природного газу побутовому споживачу, його порівняння з іншими видами договорів, а також наводяться аргументи з приводу необхідності виділення таких договорів у самостійну категорію, з'ясовується поняття, ознаки договору постачання природного газу побутовому споживачу-громадянину. Обґрунтовано поняття договору постачання природного газу побутовому споживачу-громадянину через аналіз відносин, які виникають при постачанні природного газу.

У статті зазначається, що договору газопостачання притаманні риси, які не є характерними для договору купівлі-продажу, постачання у традиційному розумінні цього інституту, а деякі з них відсутні у ньому зовсім. Хоча зазначається, що згідно з положеннями Цивільного Кодексу до умов договору можуть бути включені і додаткові умови, властиві договору купівлі-продажу, або іншим видам договорів. У зв'язку з цим, унеможливується використання повною мірою положень договору купівлі-продажу до відносин з постачання населенню природного газу.

Ключові слова: договір газопостачання, побутовий споживач, приєднана мережа, договір постачання, договір купівлі-продажу, газопровід, постачання енергії, газопостачальник, субабонент, абонент.

В статье рассматриваются особенности договора поставки природного газа бытовому потребителю, его сравнение с другими видами договоров, а также приводятся аргументы по поводу необходимости выделения таких договоров в самостоятельную категорию, определяется понятие, признаки договора поставки природного газа бытовому потребителю-гражданину. Обосновано понятие договора поставки природного газа бытовому потребителю-гражданину через анализ отношений, возникающих при поставке природного газа.

В статье отмечается, что договору газоснабжения присущи особенности, которые не характерны для договора купли-продажи, поставки в традиционном понимании этого института, а некоторые из них отсутствуют в нем вовсе. Хотя отмечается, что в соответствии с положениями Гражданского Кодекса, условиям договора могут быть включены и дополнительные условия, присущие договорам купли-продажи, или другим видам договоров. В связи с этим, исключается использование в полной мере положений договора купли-продажи к отношениям по поставке населению природного газа.

Ключевые слова: договор газоснабжения, бытовой потребитель, присоединенная сеть, договор поставки, договор купли-продажи, газопровод, поставка энергии, газопоставщик, субабонент, абонент.

The article deals with the peculiarities of the contract for the supply of natural gas by household consumers, its comparison with other types of contracts, as well as arguments on the need to allocate such contracts to an independent category, clarifies the concept, signs of the contract for the supply of natural gas to household consumer-citizen. The concept of the contract for the supply of natural gas to household consumer-citizen is substantiated through the analysis of relations that arise in the supply of natural gas.

Unlike the contract of sale, the contract of supply natural gas to household consumer-citizen does not separate acts of transfer goods: consumed gas as a product is selected on the basis of the indications of the gas consumption accounting devices, and in the absence of accounting devices – based on the approved consumption norms for each family member.

On the basis of the current legislation analysis regulating gas supply relations, it is noted in the article that the supply contract to the natural gas consumer is characterized by inappropriate purchase and sale contracts, delivery of duties of the gas supplying organization for the implementation of a number of additional actions aimed at monitoring the technical condition internal gas supply systems, as well as consumer gas equipment. In turn, the consumer, in accordance with the current legislation, is obliged to maintain the gas supply system in the proper technical condition and carry out its repair.

The article notes that the gas supply contract has the features that are not specific to the sales contract, deliveries in the traditional sense of the institution, and some are missing it altogether. Although it is noted that, in accordance with the norms of the Civil Code, the terms of the contract may include additional conditions inherent in the contract of sale or other types of contracts. In connection with this, it is impossible to fully use the norms of the contract of sale to the relationship with the supply of natural gas to the population.

Key words: gas supply contract, household consumer, network connected, supply contract, sales contract, gas pipeline, energy supply, gas supplier, sub-subscriber, subscriber.

У сучасному цивільному обороті постачання природного газу споживачам України здійснюється на основі різних договорів, передбачених чинним законодавством – це і договором купівлі-продажу, постачання, постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу, транспортування природного газу, надання послуг, які хоча і опосередковують постачання споживачам природного газу, але не враховують особливостей природного газу як товару, та особливості його подачі до кінцевих приборів та обладнання споживача. Деякі з договорів (постачання, постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу, транспортування природного газу, надання послуг), які чинним законодавством використовуються для опосередкування постачання природного газу не мають власної конструкції, що призводить до використання загальних положень про договори, або регулюють постачання природного газу стосовно договору купівлі-продажу, що не завжди виправдано, а іноді

приводить до виникнення суперечок між постачальником (виконавцем) та споживачем. Особливо слід зазначити необхідність розробки договірної конструкції при постачанні побутовому споживачу природного газу, що багато у чому обумовлено специфічністю не тільки предмета договору, але й правовим положенням однієї зі сторін – споживача-громадянина.

Актуальність пояснюється ще й тим, що попри наявність системи законодавства, що здійснює регулювання постачання споживачам природного газу, як і є радянські часи, такі відносини продовжують регулюватися, в основному підзаконними актами, що негативно впливає на взаємовідносини між постачальником (надавачем послуг) та споживачем.

У 50-ті роки минулого століття С. М. Корнєєвим вперше була висловлена думка про те, що договори з постачання електричної, теплової енергії та газу утворюють самостійний цивільно-правовий договір на постачання

енергоресурсів через приєднану мережу, опосередкований у системі зобов'язального права поряд з договорами постачання, перевезення тощо [1]. Цивільний Кодекс 1963 р. [2], як і 1963 р. [3] не передбачав договору постачання енергії та природного газу. Однак особливе регулювання цих відносин на рівні підзаконних актів породило різні погляди і на цю форму. Так, якщо одна з найбільш ранніх точок зору, яка враховувала відмінність енергії від речей і від майнових прав, розглядала цей договір як договір підряду, то більш пізня – як особливий випадок договору постачання. У своїй праці «Правові питання газопостачання» О. М. Садіков зазначає, що договори поставки та газопостачання опосередковують тотожні відносини і допускають однакове коло основних умов, а відома специфіка останнього аж ніяк не носить принципового характеру [4]. Ці та деякі інші аргументи дозволили йому сформулювати остаточний висновок про те, що договір газопостачання, з одного боку, виступає особливим видом договору постачання, до якого можуть застосовуватися загальні основи законодавства про договір постачання, з іншого – має багато спільного з договорами, що укладаються при транспортуванні газу по магістральних газопроводах, що у свою чергу обумовлює необхідність розробки єдиних правил постачання газу, що визначають зокрема і необхідні умови його транспортування. Серед особливостей всіх договорів постачання ресурсів через приєднану мережу С. М. Корнеєв вказав на зобов'язання споживача щодо експлуатації технічного устаткування, специфічний порядок подачі (безперервність), особливі правила про відповідальність за невиконання договірних зобов'язань, необхідність технічних передумов для укладання договору, використання у договорі адміністративно-правових та цивільно-правових елементів.

Цю ж точку зору у середині 80-х років ХХ століття підтримав А. М. Шафір. Так, розглядаючи питання правового регулювання відносин з постачання електричної, теплової енергії та газу підприємствам на основі вже існуючих досліджень у цій сфері, він виділив наступні ознаки договору на постачання через приєднану мережу:

1) договори постачання через приєднану мережу опосередковують постачання тільки електричної, теплової (у вигляді гарячої води і пари) енергії та газу через приєднану мережу;

2) договори постачання через приєднану мережу опосередковують відносини з постачання електроенергії, тепла і газу тільки при наявності приєднаної мережі (тобто електромережі або трубопроводу), оскільки лише у цьому випадку існує, обумовлена безперервним характером постачання, безпосередня залежність діяльності постачальної організації та споживача, у результаті якої договірні відносини поширюються на сферу споживання енергії та газу [5]. Тобто лише при наявності приєднаної мережі можливо вступити у договірні відносини, які закріпили б певні права та обов'язки сторін договору постачання через приєднану мережу щодо постачання або споживання природного газу.

О. С. Іоффе писав, що «договори з постачання теплової енергії та природного газу через приєднану мережу слід розглядати як самостійні, але водночас як такі договори, які не прямо входять до складу зобов'язань з оплатної реалізації майна, а у межах цих зобов'язань безпосередньо примикають до договору постачання. Їх юридична відмінність від договору постачання втілюється у правах та обов'язках сторін, що утворюють зміст зазначених договорів» [6].

Переконливою є аргументація Ю. В. Романця, який вважає, що правове регулювання відносин як з постачання енергії, так і з постачання інших ресурсів, зважаючи на специфічний спосіб передачі енергії та ресурсів, за загальним правилом мають бути тотожними. Для обґрунтування своєї точки зору автор наводить

досить вдалий приклад. Так, якщо газ доставляється у балонах – це звичайна купівля-продаж або постачання. Якщо ж газ передається через приєднану мережу – це договір енергопостачання [7].

Сучасний розвиток суспільства потребує на даному етапі досить чіткого підходу до регулювання та розвитку сфери надання житлово-комунальних послуг, до яких і відноситься газопостачання населення. Останнім часом досить гостро постає питання належного правового регулювання відносин між виконавцем (постачальником) і споживачем житлово-комунальних послуг. Причому, враховуючи розвиток ринкових відносин в Україні, варто при регулюванні відносин у сфері надання житлово-комунальних послуг дотримуватися основних принципів цивільного права. Так, по суті правовідносини, пов'язані з наданням комунальних послуг, враховуючи положення Закону України «Про житлово-комунальні послуги» [8], є цивільно-правовими. Тому, враховуючи різноманітність послуг на ринку, законодавець для більш ретельного регулювання та захисту інтересів слабкої сторони все частіше звертається до такого поняття як типовий, стандартний, публічний, формулярний договір, договір приєднання. Ці терміни частково збігаються, але у певному сенсі розрізняються.

У повсякденному житті ми постійно стикаємося з відносинами, які відповідно до чинного законодавства повинні оформлюватися договорами, але де фактичне становище учасників цих правовідносин, що виникають, не завжди рівні і не завжди відповідають цивільно-правовим принципам рівності сторін при вступі у договірні відносини, свободи договору.

У зв'язку з вищезазначеним, закономірно постає питання, під дію якого з договорів, закріпленого у цивільному законодавстві, підпадає регулювання постачання побутовому споживачу (населенню) природного газу. Чіткої відповіді на це запитання немає як у законодавця, так і в юридичній літературі.

Враховуючи той факт, що постачання побутовому споживачу природного газу здійснюється комерційними підприємствами (які мають як державну форму власності, так і приватну) та по суті є монополістами, з метою недопущення порушення прав споживачів та антимонопольного законодавства, такі підприємства не мають права відмовити у постачанні природного газу будь-якій особі, яка звернулася, що є характерною рисою публічних договорів. Відповідно до ст. 633 ЦК України публічним є договір, в якому одна сторона, – підприємець, бере на себе зобов'язання здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернувся. Виходячи з поняття публічного договору, стає очевидним, що договір, який регулює відносини газопостачання населенню є публічним. Враховуючи специфічність природного газу як товару, для постачання якого до приладів споживача необхідно приєднати газопроводи споживача до газових магістралей постачальника, причому на умовах, висунутих постачальником і за умови виконання технічних умов, а також забезпечення безпеки експлуатації обладнання та газопроводів. Тому, спираючись на положення ст. 633 ЦК України, можна зробити висновки, що опосередкування постачання побутовому споживачеві природного газу має здійснюватися на основі договору постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу, який власне також є публічним і на нього розповсюджуються положення ст. 633 ЦК України.

Згідно зі ст. 714 ЦК України за договором постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу, для постачання споживачам природного газу необхідна наявність внутрішньобудинкових газопроводів, які приєднуються до мереж газопостачальної організації, а також мати власне обладнання, що є однією з характерних ознак цього договору.

Однак в Україні велика частина споживачів (населення) природного газу при здійсненні приватизації житлового фонду отримала його у власність, або мешкає у житловому фонді, що належить приватним юридичним особам, державі або знаходиться на балансі великих підприємств і, як правило, не має газопроводів, які знаходяться в їхній власності, з можливістю їх приєднання до мереж газопостачальної організації. Отже, ці споживачі отримують природний газ не безпосередньо від газопостачальної організації, а від їхніх абонентів (газорозподільних підприємств, житлово-комунальних підприємств, власників будинків). Таким чином, з правової точки зору кінцевий споживач, котрий не має власної приєднаної мережі і змушений використовувати для отримання природного газу мережі підприємств, які є власниками цих мереж – є лише субабонентом. Абонентом у таких відносинах є власник приєднаної мережі, який і укладає договір на постачання природного газу з газопостачальною організацією, а кінцевий споживач (людина) має укласти лише субабонентський договір. Тому виходячи з вищезазначеного, стає очевидним, що кінцевий споживач (громадянин) не бере участі у формуванні договірних умов, оскільки він лише субабонент, а відповідно його інтереси не враховуються при укладанні договору газопостачання між газопостачальником і власником приєднаної мережі (житлово-комунальних підприємств, юридичних осіб-власників будинків).

В юридичній літературі з даного питання наявні думки, що ці відносини вимагають юридичного оформлення. Так, В. Ф. Чигир у своїх працях вказує, що відносини з надання громадянам житлово-комунальних послуг (зокрема з газопостачання) є частиною складних житлових правовідносин. При цьому воно є невіддільним від відносин з використання житлового приміщення і виникає без додаткових угод [9].

Аналогічної позиції дотримується і Ю. Г. Басін. Він зазначає, що до змісту житлових правовідносин входить група обов'язків з оплати житла та комунальних послуг [10].

Більш обґрунтованою та переконливою є точка зору В. В. Вітрянського. Дискутуючи на тему єдиної структури договірних відносин з постачання електроенергії, він зазначає, що «далеко не всі договори, укладені за участю суб'єктів федерального оптового ринку електричної енергії, можуть бути визнані договорами енергопостачання або його різновидами. Такими є лише договори, укладені енергопостачальними організаціями зі споживачами (абонентами) або останніми з субабонентами. Стосовно договорів, укладених між іншими суб'єктами оптового ринку електричної енергії, то вони повинні регулюватися самостійно, зокрема і постановами Уряду» [11].

З цього випливає, що субабонентські відносини є різновидом договору енергопостачання. Крім того, існує думка про те, що відносини між абонентом і субабонентом слід розглядати як договір субенергопостачання. Серед сучасних дослідників домінуючою є позиція, відповідно до якої договір газопостачання так само, як і інші види договорів постачання енергетичних ресурсів, є різновидом договору купівлі-продажу, що знайшов своє відображення у визначенні договору постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу. Оскільки у визначенні прямо вказується на застосування до даних видів договорів положень про договір купівлі-продажу, постачання, пояснюється єдністю економічного змісту і, як наслідок, спільність низки юридичних ознак:

1) вони покликані забезпечити перехід права власності (іншого речового права) на майно;

2) укладання цих договорів відбувається у результаті вільного волевиявлення сторін, які виступають як вільні товаровласники;

3) вони мають відплатно-еквівалентний характер, де зустрічним наданням є гроші.

Але варто визначити, що договорам енергопостачання (так само і договору газопостачання) властиві особливос-

ті переходу права власності і належать тільки цій групі. Укладання договору газопостачання також потребує додатково виконання певних технічних та технологічних умов як однією стороною, так і іншою, оскільки передавати енергію (зокрема і природний газ) від енергопостачальної організації до споживача можливо лише за наявності приєднаної мережі. Визначення поняття приєднана мережа має велике значення не тільки при відмежуванні звичайних договорів купівлі-продажу від договору енергопостачання, але і для вирішення низки інших практичних питань. Цивільний кодекс України, Закон України «Про ринок природного газу» та інші нормативні акти не містять поняття приєднаної мережі. Але у Законі України «Про ринок природного газу» встановлено поняття «газорозподільна система» – технологічний комплекс, що складається з організаційно і технологічно пов'язаних між собою об'єктів, призначених для розподілу природного газу від газорозподільних станцій безпосередньо споживачам. Тому можна зробити висновки, що приєднана мережа – це частина газорозподільної мережі, що складається з системи трубопроводів, призначених для транспортування природного газу до розподільних вузлів.

При постачанні природного газу населенню (побутовому споживачеві) газопостачальна організація зацікавлена у тому, щоб газопроводи низького тиску, до яких приєднані або можуть бути приєднані інші споживачі, прилади та інше газове обладнання, були у технічно справному стані. При цьому це одна з технічних умов, за якої газопостачальна організація здійснює подачу природного газу.

У цьому зацікавлений і сам споживач, оскільки інакше неможливо задовольнити його потреби у природному газі.

Враховуючи специфіку інтересів сторін за договором газопостачання та особливості здійснення подачі природного газу, який відповідно до положень ст. 714 ЦК України містить вимоги виконання низки додаткових умов: дотримання встановлених режимів споживання, забезпечення безпеки експлуатації газопроводів і обладнання, підтримання у технічно справному стані внутрішньобудинкових газопроводів відповідно до встановлених норм. Цим і спричинена низка особливостей договору газопостачання, що вирізняють його з-поміж інших цивільно-правових договорів, і насамперед, від договору купівлі-продажу, постачання. Таким чином, можна сформулювати такі суттєві відмінності між договором постачання побутовому споживачу природного газу і договором купівлі-продажу, постачання:

1. На відміну від договору купівлі-продажу, договір газопостачання побутовому споживачу не передбачає окремих актів передачі товарів: спожитий газ як товар відбирається на підставі показань приладів обліку спожитого газу, а у випадку відсутності приладів обліку – на підставі затверджених норм споживання на кожного члена сім'ї. Газопостачальне підприємство зобов'язане забезпечувати безперерйне постачання природного газу побутовому споживачеві і надавати йому можливість отримувати його у будь-який час і у необмеженій кількості. Виняток становить тільки період усунення аварій або техногенних катастроф, через що неможливе укладання разових угод щодо постачання побутовому споживачу природного газу.

2. Договору постачання природного газу побутовому споживачу характерні невластиві договорам купівлі-продажу обов'язки газопостачальної організації щодо здійснення низки додаткових дій, спрямованих на здійснення контролю за технічним станом внутрішньобудинкових систем газопостачання, а також газового обладнання споживача.

3. Договорам постачання побутовому споживачу природного газу притаманні невластиві договорам купівлі-продажу обов'язки споживача: утримувати в належному стані внутрішньобудинкові системи газопостачання, а також прилади та інше газове обладнання.

Таким чином, договорам газопостачання притаманні риси, які не є характерними для договору купівлі-продажу

у традиційному розумінні цього інституту, а деякі з них відсутні у ньому зовсім. Хоча варто зазначити, що згідно з положеннями Цивільного Кодексу до умов договору можуть бути включені і додаткові умови, властиві договору купівлі-продажу, або іншим видам договорів. У зв'язку з цим, це унеможливило використання повною мірою положень договору купівлі-продажу до відносин з постачання населенню природного газу.

Договір газопостачання може використовуватися як регулятор відносин постачання побутовому споживачу природного газу, а враховуючи те, що газ, як і електрика та тепло, є енергією, стає очевидною можливість використання положень ст. 714 ЦК України щодо постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу, але тоді постає питання необхідності закріплення на законодавчому рівні особливостей його укладання та розірвання, а договір газопостачання можна віднести до підвиду договору енергопостачання через приєднану мережу.

При цьому критеріями для прийняття такого рішення виступають:

- предмет договору: природний газ як енергія та дії з його доставки населенню за допомогою приєднаної мережі;
- суб'єктний склад (як обов'язковий учасник виступає особа, яка споживає природний газ для побутових потреб та газопостачальне підприємство);
- цільова спрямованість (споживання природного газу як одного з видів енергії для побутових потреб).

Наявність перерахованих ознак у сукупності та в описаному їхньому специфічному поєднанні вказує на необхідність закріплення у ЦК України норм щодо особливостей укладання та розірвання договору енергопостачання через приєднану мережу, а як підвид договору енергопостачання через приєднану мережу закріпити договір газопостачання.

Таким чином, кваліфікуючими ознаками договору постачання побутовому споживачу природного газу, що дозволяють виділити його в окремий підвид договору енергопостачання через приєднану мережу, є у сукупності: особливий предмет договору (природний газ як вид енергії та дії з його передачі); особливий суб'єктний склад; особливий спосіб укладання договору постачання побутовому споживачу природного газу та особливі права і обов'язки сторін.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що договір постачання природного газу може використовуватися як регулятор відносин постачання побутовому споживачу природного газу, а враховуючи те, що газ, як і електрика та тепло, є енергією, стає очевидною можливість використання положень ст. 714 ЦК України щодо постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу, але постає необхідність закріпити на законодавчому рівні особливості його укладання та розірвання, а сам договір постачання природного газу можливо віднести до підвиду договору постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корнеев С. М. Договор о снабжении электроэнергией между социалистическими организациями. М.: Госюриздат, 1956. 107 с.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. № 1540-VI. Відомості Верховної Ради. 1963. № 30. Ст. 464.
4. Садигов О. Н. Правовые вопросы газоснабжения. М.: Госюриздат, 1961. 160 с.
5. Шафир А. М. Законодательство о договорах на снабжение энергией и газом. Сов. государство и право. 1985. № 3. С. 128–132.
6. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права. М.: Госюриздат, 1961. 381 с.
7. Романец Ю. В. Система договоров в гражданском праве России. М.: Юрист, 2001. 450 с.
8. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 26.06.2004 р. № 1875-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 47. Ст. 514.
9. Шафир А. М. Законодательство о договорах на снабжение энергией и газом. Сов. государство и право. 1985. № 3. С. 128–132.
10. Басин Ю. Г. Вопросы советского жилищного права. Алма-Ата, 1963. 244 с.
11. Витрянский В. В. Договор купли-продажи и его отдельные виды. М.: Статут, 1999. 640 с.